

חורבן נינוה בנבואת נחום

וְנִינוּהָ, הַיְתָה עִיר-גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים-מֶלֶךְ, שְׁלֹשֶׁת יָמִים (יונה ג 3).

נינווה הייתה בירתה הקדומה של אשור. היא נקראת במקרא "העיר הגדולה" ובספר יונה מתוארת כעיר שחצייתה נמשכת שלושה ימים. מקומה של נינווה הוא בקרבת העיר מוסול העיראקית של ימינו – בקרבת מפגש החידקל עם אחד מיובליו – החוצר (איור 22). העיר נחרבה וננטשה, ומאז לא נבנתה מחדש. מקורות ארכאולוגיים מתארכים את חורבן העיר לשנת 612 לפני הספירה לערך, כ-26 שנה לפני חורבן בית המקדש הראשון.

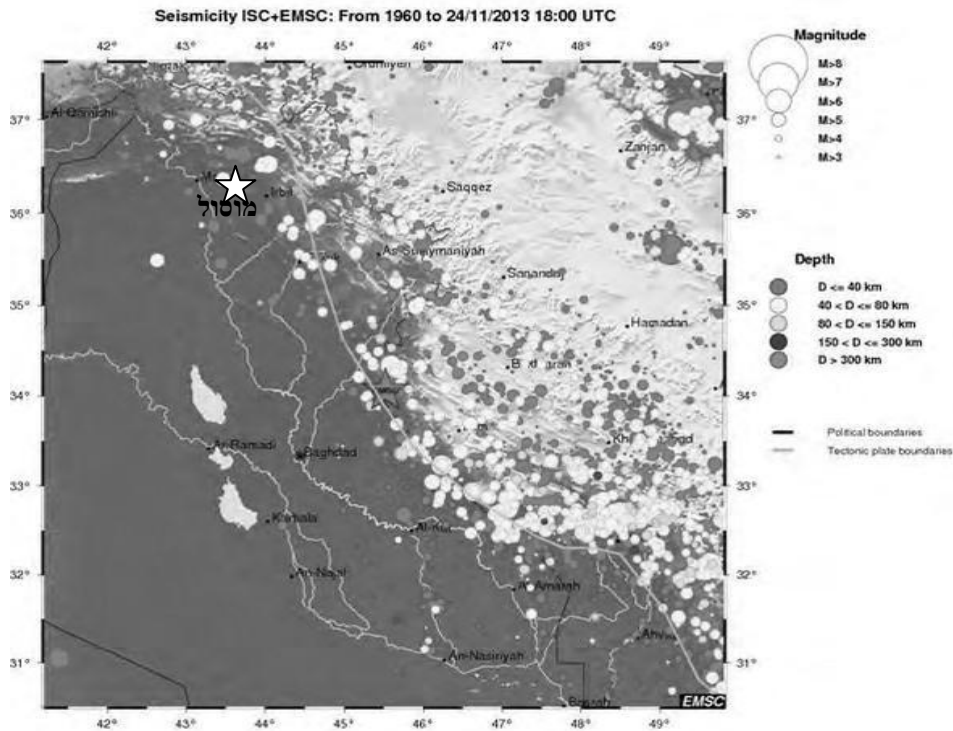

איור 22: החידקל והחוצר

בהדמיה נראית חומת העיר העתיקה של נינווה
(מפת הרקע: Google earth)

נחום הנביא אינו הנביא הישראלי הראשון הנשלח אל נינווה. קדם לו יונה הנביא שנשלח להתריע את תושבי העיר לפני הפיכתה. בעקבות שליחותו של יונה חזרו אנשי העיר בתשובה והפיכת העיר נמנעה. מנבואת נחום על חורבנה אפשר להסיק, כי הטבת הדרכים לא החזיקה מעמד והעיר שבה לחטוא. אנשי נינווה קיבלו בהקשבה את נבואתו של יונה, שכן הרס על ידי רעידת אדמה הוא מציאות המוכרת בעיר זו היושבת באזור רגיש מבחינה סייסמולוגית (איור 23).

שער ראשון - ארץ הפרת והחידקל (מסופוטמיה)

איור 23: מפת מוקדי רעידות האדמה בשנים 1960-2013

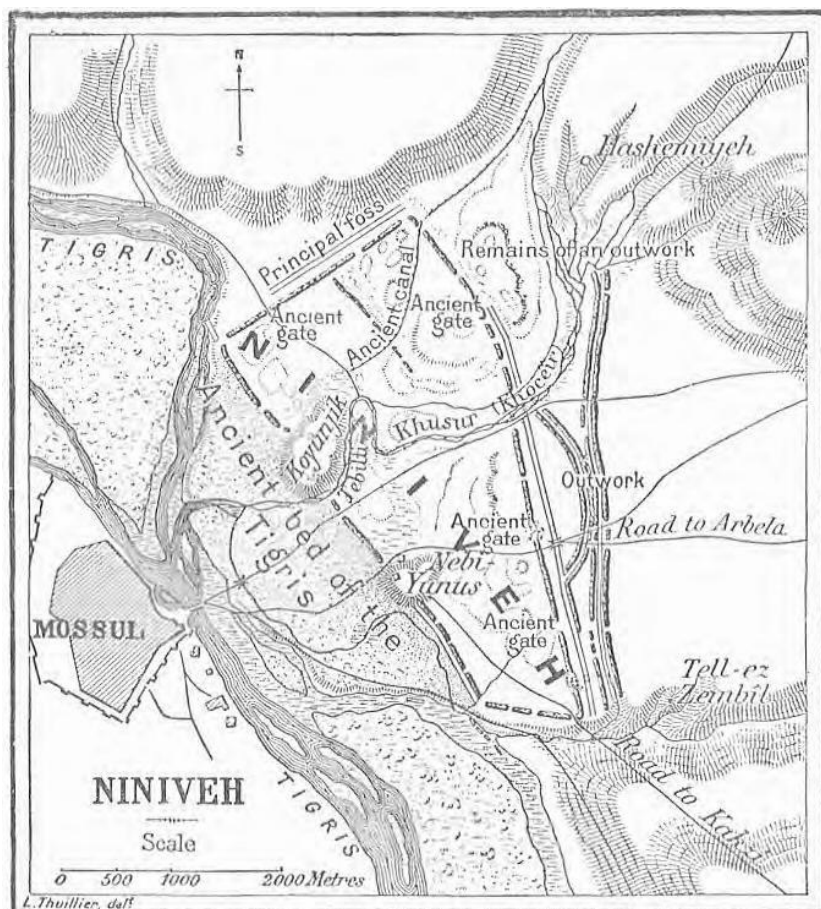
נראה כי העיר מוסול (מסומנת ליד נינווה העתיקה) יושבת באזור פעיל מבחינה סייסמית (ICS/EMSC, 2013)

הנביא נחום האלקושי מנבא חורבן זה (נחום ב 7-9):

שַׁעְרֵי הַנְּהָרוֹת, נִפְתָּחוּ; וְהַיְכָל, נְמוּג. וְהַצֵּב, גִּלְתָּה וְעֵלְתָּה; וְאַמְהַתְיָה, מְנַהֲגוֹת קָקוֹל יוֹנִים, מִתְפַּפֹּת, עַל-לִבְבָהּ. וַיְנִינֶה כְּבָרְכַת-מַיִם, מִיַּמֵּי וְהָמָה נְסִים, עֲמָדוֹ עֲמָדוֹ וְאִין מִפְּנֵה.

אפשר לנסות ולתארך את נבואת נחום בין חורבן נוא-אמון (במצרים), המוזכר בנבואה, שהתרחש בשנת 661 לפני הספירה, לבין השנה שבה חרבה נינווה – בשנת 612 לפני הספירה – 26 שנה לפני חורבן בית ראשון (586 לפני הספירה, ראו בולה, 1970 הקדמה לספר נחום). נשאלת השאלה המעניינת, האם הנביא נחום היה מודע לכתוב בבראשית רבה (לח ו) ומצוטט ברש"י (נחום יא 1): "ודברים אחדים: אמרו אחת לאלף ותרנו"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול". בואו נעשה לו סמוכות: המבול היה בשנת 1656 לבריאה, נוסף 1656 שנה ונגיע לימי נחום והרס נינווה.

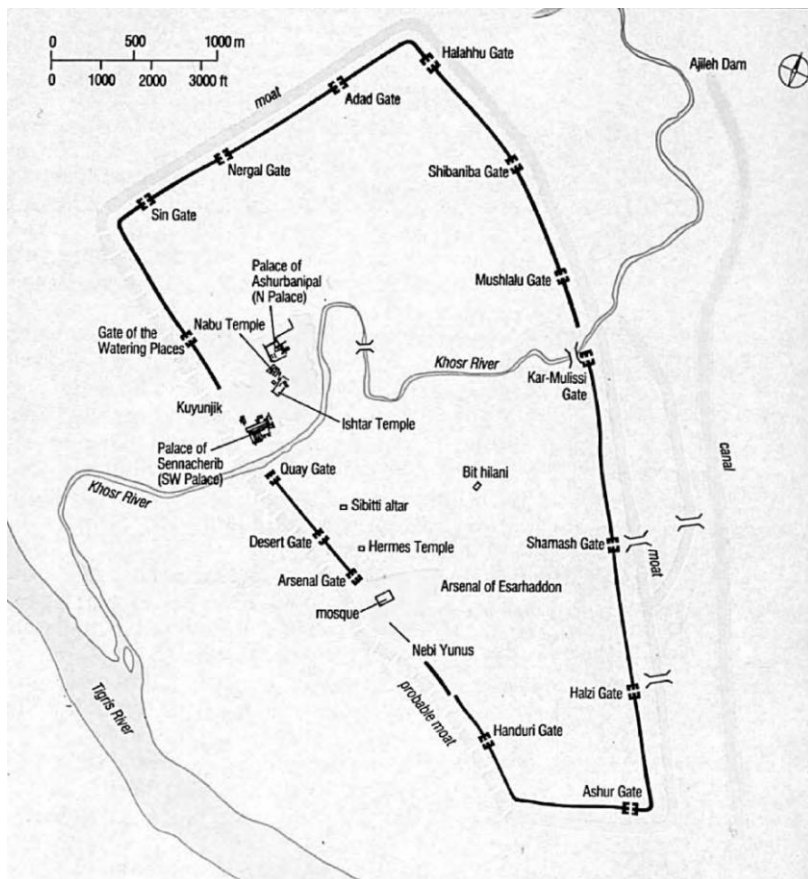
במפה המוצגת באיור 22 נראה כי בין חומת העיר העתיקה לבין נהר החידקל יש מרחק של כ-1.5 ק"מ. אך מתוך מחקרים שונים יש הסוברים כי בזמן בניית העיר הראשונה תוואי הנהר היה מזרחי יותר והנהר שימש כקו ההגנה של העיר באגפה זה, או שהחומה נבנתה במקביל לנהר ובסמוך לו (איור 24).

איור 24: מפה עתיקה של נינוה המתארת את מהלך הנהר ליד החומה

הקטע לאורך החומה ממערב מצוין כתשתית קדומה של החידקל. נראה כי הנהר נושק לחומה המערבית של העיר. ארמונות המלכות עמדו על שני התלים: קויונג'יק (Kouyunjik) ונבי יונס (Nebi-Yunus), וביניהם חיברה חומת הגנה אחת שמנעה התקפת העיר ממערב. החומה הדרומית הקצרה שימשה כמגן מדרום, ובנוסף לחומה גם נהר זורם לאורך קטע זה. לאורך החומה הצפונית הארוכה יותר נחפר חפיר שהזרימו לתוכו מים כדי להגביר את ההגנה על העיר (Maspero, 1895)

מפת שערי העיר מופיעה באיור 25.

איור 25: מפת שערי העיר נינווה

שלא כמו באיור 24, כאן הנהר רחוק מחומת העיר (יש לציין כי בפברואר 2015 הרס דעא"ש [ISIS] את חומות העיר העתיקה נינווה בשל ניסיון למחוק כל שריד למונומנטים לא איסלמיים) (abner madore, 2011)

כבר בפרק א פסוק 8 אומר נחום בתארו את כוח האל: "וּבְשֵׁטֶף עֶבֶר כְּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ" ופירש בולה (1970) "כמו בשטף מים ההורס כל אשר בדרכו".

הרב קורמן (2002) עמד על הפרשנות הבעייתית בהבנת פסוקים אלה וכתב:

המפרשים המסורתיים למקרא התקשו בפירוש פסוקים אלו בספר נחום. הם לא מצאו באגדות חז"ל רמז על שיטפונות כלשהם בעת ההיא. הסיפורים ההיסטוריים של סופרי יוון לא הגיעו אליהם או שלא התחשבו בהם, והגילויים הארכאולוגיים טרם נחשפו. לכן נאלצו רש"י, רד"ק, אבן עזרא ואחרים לפרש את הפסוקים בצורה אלגורית. הפרשנים המודרניים אף הם

התקשו בהבנת פסוקים אלו. אחדים מהם שניסו לפרש את פסוקים לאור הידוע, שהמים שיחקו תפקיד חשוב בחורבן נינווה, סילפו את הדברים. תחילה ייחסו לנביא דברים שלא אמרם, וכך יצרו סתירה מלאכותית עם הממצאים ההיסטוריים (עמ' 73).

דברי הפרשנים:

רש"י: "שערי הנהרות" שערי העיר מצד הנהרות "והיכל נמוג" נרעד ונע מכוח אבני בליסטראות הנזרקים בכתליו.

רד"ק: שערי המדינה (העיר) היוצאים לנהרות נפתחו ששברו אנשי החיל את הדלתות. ומכיוון שהיכל המלך היה בסמוך, ההיכל נמוג – נהרס מכוח המהלומות שהכו בשערים.

אברבנאל: מתייחס לעיר ירושלים, ששערי הנהרות נפתחו, שהם שערי ירושלים שנמצאים בנחלים: קדרון וגיחון, וההיכל נמוג – הכוונה לבית המקדש, שבעקבות פתיחת השערים השכינה נסתלקה ונעלמה מירושלים.

ילקוט מעם לועז: מפרש ששערי הנהרות נפתחו כדי להגן על ההיכל ומשום שהמים היו כל כך מרובים ההיכל נמוג – נעלם בתוך המים.

בולה (1970) סבור שהתעלות הן הנהרות, שכן האשורים חפרו תעלות. בנהר חוצר ובתעלות בנו אנשי נינווה סכרים לוויסות שיטפונות מפני המים שגואים בזמן הפשרת השלג. האויב הרס את סכרי הוויסות, שהם שערי הנהרות, כדי לגרום לשיטפון שיציף את העיר. (באנלוגיה לימינו, הרס סכר אסואן שיביא להרס מצרים). גם ההשוואה לנו-אמון שבמצרים (נחום ג 8) "הַתִּיטְבִי, מִנְאָ אֲמוֹן, הַיִּשְׁכָּה בְּיָאֲרִים, מִיָּם סָבִיב לָהּ-אֲשֶׁר-חֵיל יָם, מִיָּם חוֹמָתָהּ" רומזת, כי כשם שנוא-אמון לא נצלה על ידי תעלות המים שהגנו עליה כך גם נינווה לא תינצל על ידי גופי המים שסובבים אותה.

חורבן נינווה במקורות שאינם יהודיים

בכתובים האשוריים והבבליים לא נכתב על נפילת נינווה. אבל היסטוריונים יווניים כותבים על נפילת העיר. הבולט ביניהם הוא דיודורוס סיקלוס (Diodorus Siculus – דיודורוס מסיצליה, חי 21-90 לפני הספירה) שכותב כי העיר עמדה בפני ניסיונות הכיבוש עד שנהר החידקל (Tigris) (במקור כתוב פרת – Euphrates – וזו כמובן טעות כי הפרת רחוק משם) עלה על גדותיו בזמן שיטפון, והרס את חומת העיר בצד הפונה לנהר ואז האויב נכנס. יש היסטוריונים החולקים על דיודורוס, שכן נינווה נפלה בחודש אוגוסט, ואילו הזרימות החזקות וההצפות של החידקל הם בחורף עקב גשמים, ובעיקר באביב בזמן הפשרת השלגים. לכן עלתה הסברה, כי השיטפון היה בנהר החוצר (Khosr) העובר את העיר, ונגרם עקב סכרי הוויסות. במקרה כזה השיטפון איננו תלוי בעונת השנה, ולכן יכול להתרחש באוגוסט. ויכוח זה בין שיטפון בנהר חידקל לעומת "הצפה

שער ראשון - ארץ הפרת והחידקל (מסופוטמיה)

יזומה" בנהר חוצר מודגם בהבדל בין פרשנות המופיעה באוצר ישראל לעומת הפרשנות במקרא לישראל.

לפי אייזנשטיין (1971), הנביא מגלה שנינווה נחרבה על ידי שטף מי החידקל, וגם סופרי העמים טוענים שחומת העיר עמדה בכל כלי המלחמה שהפעילו נגדה. האויבים צרו עליה ימים רבים ולא יכלו עד שניתך מטר סוחף ושוטף עד שהנהר עלה על גדותיו, והכה את חומותיה לרסיסים, כלומר הגורם הוא השיטפון, ואז באו הצרים על שעריה והחריבו אותה.

לפי כוגן ואחיטוב (2007), בנבואה זו מתואר שלב חדש בחורבן נינווה – ההצפה שהיא בלתי צפויה של נהר חוצר והצפה זו גרמה להתמוטטות הארמון, ולכן השתלטו התוקפים על הסכרים שוויסתו את זרימת מימי הנהר שחצה את העיר, ופתיחתם גרמה לשיטפון הרסני.

"ילקוט מעם לועז" בדברי המבוא לספר נחום כתב (שם עמ' נט) כי אחד הדברים המייחדים את ספר נחום הוא "והודיעה שהפיכת נינווה לא תהיה בדרך הטבע". הבדל הפרשנות בין אייזנשטיין לאחיטוב וכוגן הוא בעיקרון הוויכוח בין הפיכה בדרך הטבע (שיטפון) לבין הפיכה שלא בדרך הטבע (הרס סכרי הוויסות).

לשאלת תיאור ספר נחום - לאור סוג התיאור

זקוביץ ושנאן (2015) כותבים כי ספר יונה נערך במאה השלישית לפני הספירה, כ-400 שנה לאחר תקופת יונה. נינווה נהרסה בשנת 612 לפני הספירה ולא נבנתה מחדש. אילו נעשתה העריכה כדבריהם, כ-250 שנה לאחר החורבן, היה עורך הספר מציין ציון כלשהו על מקומה של נינווה. ציון כזה אין בספר יונה ולכן נראה, כי במקרה זה הספר מוקדם הרבה יותר ונכתב בתקופה שבה נינווה קיימת ולא צריך לציין היכן היא יושבת. גם קויפמן (1965) מקדים את זמן חיבורו של ספר יונה לתקופת חיי הנביא או מיד לאחר מותו.

נחום האלקושי – כ-50 ק"מ מצפון למוסול, ממזרח לאגם מוסול שנוצר עקב סכירת החידקל, יש עיר, נוצרית ברובה, בשם אלקוש (AL-Khashah או Alqosh), ובה נמצא קברו של הנביא נחום (איור 26 להלן). (יש עדויות כי מתחם הקבר פוצץ על ידי כוחות דאע"ש בשנת 2016, ראו נספח בסוף הספר.)

איור 26: קבר נחום באלקוש, עירק (כהן, 2015)

אחד מיישובי העלייה בשנות הקמת המדינה יושב על ידי יהודי כורדיסטן ונקרא אלקוש.

בתוך מתחם הקבר יש גם בית כנסת, אך החשש הוא כי הוא ייהרס כשם שנהרס קברו של יונה הנביא במוסול בשנת 2015, אם יגיעו לאלקוש כוחות דאע"ש (ISIS). לעוויזאהן (1819) מביא בספרו (עמ' 17) כי לדעת הירונימוס הייתה עיר בגליל בשם זה Elcesi.

מקורות

אייזנשטיין, י"ד (1971). **אוצר ישראל: אנציקלופדיה לכל מקצועות תורת ישראל**, ספרותו ודברי ימיו. ירושלים: שילה.

בולה, מ' (1970). **ספר נחום**. בתוך א' מירסקי, פ' מלצר, א' אלינר ו' קיל (עורכים), **תרי עשר ב: דעת מקרא**. ירושלים: מוסד הרב קוק.

זקוביץ, י' ושנאן, א' (2015). **ספר יונה: פירוש ישראלי חדש: מסעות יונה בים הספרות היהודית לדורותיה**. תל-אביב: משכל.

כהן, ש' (2015, 7 ביוני). נדיר: הצצה אל קברו של נחום הנביא בעירק. **הידברות**. אוהזר מתוך <http://www.hidabroot.org/article/129735>

כוגן, מ' ואחיטוב, ש' (2007). **נחום חבקוק צפניה: מקרא לישראל**. תל-אביב: עם עובד.

לעוויזאהן, ש' (1819). **מחקרי ארץ: ספר מדבר על הארצות והימים הרים וגבעות ועמקים... אשר יזכרו בספרי הקודש, גם על התחניות אשר יחנו בני ישראל במדבר**. ווין: דפוס הולצינגר.

מדן, י' (תשנ"א). מבוא למאמרו של ח' חפץ על מלכות פרס ומדי. **מגדים**, יד, 47-77.

קויפמן, י' (1965). **תולדות האמונה הישראלית: ימי קדם עד סוף בית שני** (כרך שני ספר ראשון). ירושלים: מוסד ביאליק.

קורמן, א' (2002). **פענוח פרשיות**. תל-אביב: יורשי א. קורמן.

שער ראשון - ארץ הפרת והחידקל (מסופוטמיה)

abner madore (2011). *Nineveh* [Map]. Retrieved from

<http://abnerqmadores.blogspot.co.il/2011/09/attacked-nineveh.html>

ISC/EMSC (2013, November 24). *Seismotectonics of the Middle East and vicinity*. Retrieved

from [https://watchers.news/data/uploads/nov%2024%20m%205-](https://watchers.news/data/uploads/nov%2024%20m%205-6%20iran%20emsc%20seismicity%20from%201960.png)

[6%20iran%20emsc%20seismicity%20from%201960.png](https://watchers.news/data/uploads/nov%2024%20m%205-6%20iran%20emsc%20seismicity%20from%201960.png)

Maspero, G. (1903-1906). *History of Egypt, Chaldea, Syria, Babylonia, and Assyria* (M. L.

McClure, Trans.). London: Grolier Society. (Original work published 1895).

נספח - מידע על קבר נחום

הכנסת

3 באוגוסט 2016

לכבוד

אנשק'י, המועצה הבינלאומית לשומר אתרים

שלום רב,

הנדון: שימור קבר הנביא נחום

לאחר שהובא לדעתנו ע"י מקומיים החיים בסביבות העיר אלקוש בחבל כורדיסטן שבניז'אר, אזדות מצבו של קבר הנביא נחום – אתר קדוש ליהדות, הרינו למנות אליכם במכתב זה.

קברו של הנביא נחום, המוזכר גם בתנ"ך, נשמר מעל אלף שנים על-ידי יהודים שהיו בכורדיסטן, זאת עד שעלו לישראל בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20. לאחר עויבתם, נותר האתר לשמירתם של מקומיים שעשו זאת במסירות.

אולם, לאחרונה אנו שומעים בשורות מדאיגות אודות נורלו של האתר, שכאזכור, מצוי באזור שיציבתו הטו-פוליסית והכלכלית מעורפת.

על כן, נבקש לפגול בכל דרך אפשרית על מנת לשמר את האתר ולמנוע פגיעה בו, וכן, לקיים דיון בנושא במועצתכם לשימור אתרים.

קברו של הנביא נחום, הקדוש ליהודים, כמו אתרים קדושים בכל העולם הם נכסי תרבות השייכים לכל בני העולם – גם אלו המשתייכים לתות אחרות, ועל כן, אינטרס של כל אחד מאתנו לפגל כדי לשמרם.

בכבוד רב וכבירה,

ח"כ קסניה סבטלובה
חברת הכנסת התחומים מטה

משרד הכנסת, הרמזים #15015, Jerusalem, Israel
knesset@knesset.gov.il